

Аустралия материгі

Аустралия - жер көлемі бойынша ең кіші материк және тек бір ғана мемлекет орналасқан жалғыз құрлық. Ол түгелдей дерлік Оңтүстік жарты шарда орналасқан, басқа материктерден оқшаулығына байланысты өзіне тән ерекше табиғи кешендерімен, әсіресе эндемиктік өсімдіктер мен жануарлар дүниесімен танымал.

1. Географиялық орны және шеткі нүктелері

- Ауданы: 7,6 млн км² (Тасмания аралын қоса есептегенде).
- Орналасуы: Аустралия құрлығы толығымен Оңтүстік және Шығыс жарты шарларда орналасқан. Ол ең алдымен тропиктік және субтропиктік климаттық белдеулерде жатыр.

Шеткі Нүктелері

Бағыты	Нүкте атауы
Солтүстік	Йорк мүйісі (Кейп-Йорк түбегі)
Оңтүстік	Оңтүстік-Шығыс мүйісі (немесе Уилсонс-Промонтори)
Батыс	Стип-Пойнт мүйісі
Шығыс	Байрон мүйісі

2. Ашылуы және зерттелуі

Аустралияның ашылу тарихы ұзақ уақытқа созылды және көптеген теңізшілердің есімімен байланысты.

- Алғашқы кез (XVII ғасырдың басы): Аустралия жағалауына алғашқы болып голландиялық теңізшілер жетті.
 - Виллем Янсзон (1606 ж.): Алғаш рет Кейп-Йорк түбегінің батыс жағалауын зерттеді.
 - Абель Тасман (1642-1644 жж.): Құрлықтың солтүстік, батыс және оңтүстік жағалауларын зерттеп, кейін өзінің атымен аталған Тасмания аралын ашты. Алайда, голландтар материктің ішкі бөлігін зерттеуге онша қызығушылық танытпады.
- Жаңа кезең (XVIII ғасырдың аяғы):
 - Джеймс Кук (1770 ж.): Англиялық теңізші Аустралияның шығыс жағалауын ашып, оны Жаңа Оңтүстік Уэльс деп атады және Ұлыбританияның иелігі деп жариялады. Куктің сапары материктің зерттелуіне және отарлануына негіз болды.

- Мэтью Флиндерс (XIX ғасыр): Аустралияны айналып шығып, оның тұтас құрлық екенін дәлелдеді және оған "Аустралия" деген атауды ұсынды.

3. Ішкі сулары және жағалауындағы теңіздер

Аустралияны екі мұхит (Үнді және Тынық) және олардың теңіздері қоршап жатыр:

- Батысы мен Оңтүстігі: Үнді мұхиты (Аустралияның Үлкен шығанағы).
- Шығысы мен Солтүстігі: Тынық мұхиты (Маржан теңізі, Тасман теңізі, Арафур теңізі, Тимор теңізі).
- Үлкен Тосқауыл Рифі: Құрлықтың шығыс жағалауында 2300 км-ге созылып жатқан әлемдегі ең ірі маржан құрылымы.

Ішкі сулары

Аустралия — ішкі суларға ең кедей материк. Оның аумағының $\approx 60\%$ -ы ішкі тұйық алапқа жатады.

- Өзендер:
 - Муррей және оның ірі саласы Дарлинг — материктегі ең ірі өзен жүйесі. Олар Үлкен Суайрық жотасынан басталып, Үнді мұхитына құяды.
 - Криктер: Ыстық және құрғақ климатқа байланысты уақытша кеуіп қалатын өзен арналары.
- Көлдер: Көлдерінің көпшілігі қалдық, тұзды және өте таяз.
 - Эйр көлі: Материктегі ең төмен нүкте (-16 м). Ол құрғақ кезеңде тұзды батпаққа айналады.
- Жер асты сулары: Аустралияда жер асты суларының ірі қоры, оның ішінде әлемдегі ең үлкен Үлкен Артезиан алабы орналасқан. Бұл сулар көбінесе тұзды және мал суаруға қолданылады.

4. Климаты

Аустралия — Жер шарындағы ең құрғақ материк. Оның климаты негізінен тропиктік құрғақ және шөлді типке жатады.

Климаттық белдеу	Орналасуы	Ерекшеліктері
Субэкваторлық	Солтүстік бөлігі (Йорк түбегі).	Жазда ылғалды, жаңбырлы (муссондық), қыста құрғақ.

Климаттық белдеу	Орналасуы	Ерекшеліктері
Тропиктік	Материктің орталық және батыс бөлігі.	Тропиктік шөлді климат басым. Жылдық жауын-шашын мөлшері өте аз (250-300 мм). Жаз айларында (Желтоқсан-Ақпан) температура $+30^{\circ}\text{C}$ -тан жоғары.
Субтропиктік	Оңтүстік бөлігі.	Шығыста ылғалды (муссондық); батыста жерортатеңіздік (қысы ылғалды, жазы құрғақ); ішкі аймақтарда континенттік құрғақ.
Қоңыржай	Тасмания аралы.	Жыл бойы ылғалды, теңіздік климат. Батыс желдері көп жауын-шашын әкеледі.

5. Табиғат зоналары

Аустралия материгі басқа құрлықтардан ерте бөлініп қалғандықтан, оның флорасы мен фаунасы эндемиктік түрлерге өте бай ($\approx 75\%$ -ы тек осы жерде кездеседі).

Өсімдіктер дүниесі

Аустралияның өсімдіктер дүниесінің негізгі өкілдері:

- Эвкалипт: Өсімдіктердің негізгі түрі. Әртүрлі түрлері бар — биік орман ағаштарынан (шығыста) аласа бұталарға дейін.
- Акация: Құрғақ аймақтарда кең таралған.
- Скрэб: Батыс және Орталық Аустралияның құрғақ жерлеріндегі тығыз, тікенді бұталар тоғайы.
- Суккуленттер: Құрғақшылыққа төзімді, бойына ылғал жинайтын өсімдіктер.

Жануарлар дүниесі

Аустралия фаунасының ерекшелігі — қалталылардың (Marsupials) басымдығы.

- Қалталы сүтқоректілер:
 - Кенгуру: Материктің символы, түрлері көп (алып қызыл кенгуруден ағаш кенгуреге дейін).
 - Коала: Эвкалипт жапырақтарымен қоректенетін қалталы аю.
 - Вомбат, Қалталы шайтан (Тасман дьяволы).
- Жұмыртқа салатын сүтқоректілер (Бірөтушілер): Әлемде сирек кездесетін ежелгі түрлер.

- Үйрек тұмсықты: Өзендерде мекендейді.
 - Ехидна (Тікенді құмырсқа жегіш).
- Құстар: Эму (алып ұшпайтын құс), күлкілі кукабарра, тотықұстардың көптеген түрлері.

Аустралия — географиялық оқшаулығының арқасында ерекше табиғат кешенін сақтап қалған бірегей материк. Оның құрғақ климаты, ішкі сулардың тапшылығы және бай эндемиктік өсімдіктер мен жануарлар дүниесі құрлықтың "ең-ең" сипаттамаларын көрсетеді: ең кіші, ең құрғақ және ең оқшауланған